
Hamsasandeshah

హంససన్దేశః

Document Information

Text title : Hamsa Sandeshah

File name : haMsasandeshaH.itx

Category : raama, rAmAnujasampradAya, vedAnta-deshika, gurudev

Location : doc_raama

Proofread by : Rajani Arjun Shankar

Latest update : May 5, 2025

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

May 6, 2025

sanskritdocuments.org

హంససన్దేశః

శ్రీమద్వేదాన్తదేశికావిరచితః హంససన్దేశః ॥

॥ శ్రీరస్తు ॥

॥ శ్రీరామచంద్రాయ నమః ॥

శ్రీమాన్వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ ।
వేదాంతాచార్యవర్యో మే సన్నిధంతాం సదా హృది ॥

॥ ప్రథమాశ్వాసః ॥

వంశే జాతస్సవితురనఘే మానయన్మానుషత్వం
దేవశ్శ్రీమాంజ్ఞానకతనయాన్వేషణే జాగరూకః ।
ప్రత్యాయాతే పవనతనయే నిశ్చితార్థస్స కామీ
కల్పాకారాం కథమపి నిశామావిభాతం విషేహే ॥ ౧.౧॥

కాల్యే సేనాం కపికులపతేస్తూర్ణముద్యోజయిష్యన్
దూరీభావాంజ్ఞనకదుహితుర్దయమానాంతరాత్మా ।
క్రీడాఖేలం కమలసరసి క్వాపి కాలోపయాతం
రాకాచన్యద్యుతినహచరం రాజహంసం దదర్శ ॥ ౧.౨॥

తస్మిన్సితాగతిమనుగతే తద్ధుకూలాంజ్ఞమూర్తౌ
తన్మజ్జీవప్రతిమనినదే న్యస్తస్సన్దద్వష్టిః ।
వీరశ్చేతోవిలయమగమత్తన్మయాత్మా ముహూర్తం
శక్యే తీవ్రం భవతి సమయే శాసనం మీనకేతోః ॥ ౧.౩॥

లబ్ధాశ్వాసః కథమపి తదా లక్షణస్యాగ్రజన్మా
సన్దేశేన ప్రణయమహతా మైథిలీం జీవయిష్యన్ ।
చక్రే తస్మై సరసిజదశైస్సోపచారాం సపర్యాం
కాంతాశ్లేషాదధికసుభగః కామినాం దూతలాభః ॥ ౧.౪॥

కృత్వా తస్మిన్బహుమతిమసౌ భూయసీమాంజ్ఞనేయాత్

గాఢోన్మాదః ప్రణయపదపీం ప్రాప వార్తానభిజ్ఞే ।
విశ్లేషేణ ఖుభితమనసాం మేఘశైలద్రుమాదౌ
యాఞ్చాదైన్యం భవతి కిముత క్వాపి సంవేదనార్హే ॥ ౧.౫॥

వేదోదన్వద్విభజనవిదో వంశజం విశ్వమూర్తేః
ఆహుస్సిద్ధాః కమలవనతేరౌపవాహ్యం భవంతమ్ ।
లబ్ధం యేన ప్రగుణగతినా తత్ప్రియాయాస్సకాశాత్
తత్సావర్ణ్యం శ్రవణరసనాస్వాదయోగ్యా సుధా చ ॥ ౧.౬॥

మధ్యే కేచిద్వయమిహ సఖే కేవలం మానుషాణాం
వ్యక్తోత్కర్షో మహతి భువనే వ్యోమగానాం పతిస్తవమ్ ।
స్థానే దూత్యం తదపి భవతస్సంశ్రితత్రాణహేతోః
విశ్వప్రప్తా విధిరపి యతస్సారథితేన తస్మై ॥ ౧.౭॥

ఇచ్ఛామాత్రాజ్ఞగదపరథా సంవిధాతుం క్షమాణాం
ఇక్షాకూణాం ప్రకృతిమహతామిదృశీం ప్రేక్ష్య వేశామ్ ।
లక్ష్మ్యాలక్ష్మ్యే జలధిపయసా లబ్ధసంస్థాం త్రికూటే
లక్ష్మ్యం గన్తుం తవసముచితం రాక్షసీం రాజధానీమ్ ॥ ౧.౮॥

స్థానైర్దివ్యైరుపచితగుణాం చందనారణ్యరమ్యాం
ముక్తాసూతిం మలయమరుతాం మాతరం దక్షిణాశామ్ ।
అస్మత్ప్రియైః జనకతనయాజీవితార్థం చ గచ్ఛన్
ఏకం రక్షఃపదమితి సఖే దోషలేశం సహధాః ॥ ౧.౯॥

వాచాలానామివ జడధియాం సత్కవౌ దూరయాతే
కైలాసాయ త్వయి గతవతి క్షీబతామాశ్రితానామ్ ।
సమ్మోదస్తే పథి పరిణమేచ్ఛన్ద్యకైరుజ్జితానాం
మేఘాపాయే విపినశిఖినాం వీక్ష్య వాచంయమత్వమ్ ॥ ౧.౧౦॥

ఆరక్తానాం నవమధు శనైరాపిబన్పద్మినీనాం
కాలోన్నిద్రే కువలయవనే ఘూర్ణమానస్సలీలమ్ ।
స్వినో దావైర్విపినకరిణాం సౌమ్య నేవిష్యతే త్వాం
ఆమోదానామహమహమికామాదిశన్గదహః ॥ ౧.౧౧॥

పర్యాప్తం తే పవనచలితైరజ్గరాగం పరాగైః
స్థానే కుర్యుస్సమసముదయాద్భవతో బన్ధజీవాః ।

యేనాన్వేష్యస్యచలతనయా-పాదలాక్షానుషక్తం
చూడాచన్ద్రం పురవిజయినస్స్వర్ణదీపేనపూర్ణమ్ ॥ ౧.౧౨॥

శారోపాన్తాశ్శతమఖధనుశ్శేషచిత్రాంశుకేన
సూక్ష్మాకారైర్దినకరకరైః కల్పితాన్తశ్శలాకాః ।
ఊఢాః పశ్చాదుచితగతినా వాయునా రాజహంస
ఛత్రాయేరన్నభసి భవతశ్శారదా వారివాహాః ॥ ౧.౧౩॥

ద్రక్ష్యస్యేవం ప్రియసఖ సుఖం లజ్ఘితాధ్వా సఖీం తే
సీతాం క్షేత్రే జనకన్యవతేరుత్థితాం సీరకృష్టే ।
గోపాయస్తీ తనుమపి నిజాం యా కథఞ్చిన్మదర్థం
భూమా లోకే వహతి మహతీమేకపత్నీ-సమాఖ్యామ్ ॥ ౧.౧౪॥

ప్రక్షిణాం త్వద్విరహానమయే జాతహర్షామిదాసీం
ప్రత్యాయాస్యన్ననునయ శనైః పద్మినీం స్వాదువాచా ।
సా తే తస్త్రిన్వనసుభగయా స్యాదితీహాభ్యనుజ్ఞాం
మన్యే కుర్యాన్మధుకరగిరా మైథిలీసౌహృదేన ॥ ౧.౧౫॥

సార్థం కాన్తైశ్శబరసుదృశామద్రికుజ్ఞోషు రాగాత్
ఆసీనానాం క్షణమసమయే దృశ్యచన్ద్రోదయశ్చిః ।
ఉడ్డియేథాస్సరసిజవనార్దక్షిణాశానుసారీ
పశ్యన్దూరాత్ప్రబలగరుతాం పక్షిణాం దత్తవర్త్యై ॥ ౧.౧౬॥

అగ్గీకుర్వన్నమృతరుచిరాముత్పత్తిష్టోస్సనీలం
ఛాయామన్తన్తవ మణిమయో మాల్యవానేష శైలః ।
శోభాం వక్ష్యత్యధికలలితాం శోభమానామతీన్దోః
దేవస్యాదేరుపజనయతో మానసాదిన్దబిమ్బమ్ ॥ ౧.౧౭॥

మార్గే సమ్యక్మమ హనుమతా వర్ణితౌ ద్వౌ తయోస్తే
సహ్యోసన్నోఽప్యనతిసుభగః పశ్చిమో నిత్యవర్షః ।
ప్రాచీనే తు ప్రతిజనపదం సంహతావద్భూతానాం
మగ్నా దృష్టిః కథమపి సఖే మత్కృతే తే నివార్యా ॥ ౧.౧౮॥

ప్రత్యాసన్నాత్సపది భవనాత్సాదరం నిర్గతానాం
శ్రుత్వా శబ్దం శ్రవణమధురం తావకం పామరీణామ్ ।
అబ్రూభగ్గోఽప్యధికసుభగ్గిర్నిశ్చితాఙ్గః కటాక్షైః

దేశానేతాన్వనగిరినదీ-సంవిభక్తాన్ వ్యతీయాః ॥ ౧.౧౯ ॥

ఇక్షుచ్చాయే కిసలయమయం తల్పమాతస్థషీణాం
సల్లాపైస్తైర్ముదితమనసాం శాలిసంరక్షికాణామ్ ।
కర్ణాటాన్ధ్యవ్యతికరవశాత్కర్పురే గీతిభేదే
ముహ్యస్తీనాం మదనకలుషం మౌగ్యమాస్వాదయేథాః ॥ ౧.౨౦ ॥

విష్ణోర్వాసాదవనివహనాద్బద్ధరత్నైశ్శిరోభిః
శేషస్సాక్షాదయమితి జనైస్సమ్యగున్నీయమానః ।
అభ్రైర్యుక్తో లఘుభిరచిరోన్ముక్త-నిర్మోకకత్వైః
అగ్రేభావీ తదను నయనే రజ్జాయన్నజ్ఞానాద్రిః ॥ ౧.౨౧ ॥

తత్రారూఢైర్మహతి మనుజైస్సర్గిభిశ్చావతీర్తైః
సత్త్వీన్మేషాద్యపగతమిథస్తారతమ్యాదిభేదైః ।
సాధారణ్యాత్పలపరిణతేస్సజ్ఞతో బధ్యమానాం
శక్త్యా కామం మధువిజయినస్త్యం చ కుర్యాస్సపర్యామ్ ॥ ౧.౨౨ ॥

స్తోకోన్మగ్నస్ఫురితపులినాం త్వన్నివాసేచ్ఛయేవ
ద్రక్ష్యస్యారాత్కనకముఖరీం దక్షిణామజ్ఞానాద్రేః ।
ఆనన్నానాం వనవిటపినాం వీచిహస్తైః ప్రసూనా -
న్యరాప్హేతోరుపహరతి యా నూనమర్ధేన్ద్రమౌళేః ॥ ౧.౨౩ ॥

నిర్విత్వైనాం నిభృతమనభివ్యక్తమజ్ఞుప్రణాదో
మన్దాధూతః పుశినపవనైర్వజ్జులశామోదగర్భైః ।
అవ్యాసజ్గస్సపది పదపీం సంశ్రయాన్వైరలజ్ఞ్యో
బన్ధీకుర్యస్తటవసతయో మా భవన్తం కిరాతాః ॥ ౧.౨౪ ॥

తుణ్ణీరాఖ్యం తదను మహితం మణ్డలం వీక్షమాణః
క్షేత్రం యాయాః క్షపితదురితం తత్ర సత్యవ్రతాఖ్యమ్ ।
పత్యో రోషాత్సలిలవపుషో యత్ర వాగ్దేవతాయాః
సేతుర్జ్జ్ఞే సకలజగతామేకసేతుస్స దేవః ॥ ౧.౨౫ ॥

నానారత్నైరుపచితగుణాం నిత్యసజ్జీతనాదాం
భూమేర్ద్రక్ష్యస్యచితవిభవం భూషణం తత్ర కాఞ్ఛీచ్ఛమ్ ।
యస్యాం నిత్యం నిహితనయనో హస్తైలాధివాసీ
ద్వన్దవాతీతస్స ఖలు పురుషో దృశ్యతే సత్యకామః ॥ ౧.౨౬ ॥

తామాసీదన్ప్రణమ నగరీం భక్తినప్రేణ మూర్ధ్నా
జాతామాదౌ కృతయుగముఖే ధాతురిచ్ఛావశేన ।
యద్వీధీనాం కరిగిరిపతేర్వాహవేగావధూతాన్
ధన్యాన్ రేణూంస్త్రిదశపతయో ధారయన్స్త్యుత్తమాజ్ఞైః ॥ ౧.౨౭॥

మన్దాధూతాత్తదను మహితో నిస్సృతశూచతషణ్ణాత్
పార్శ్వే తస్యాః పశుపతిశిరశ్చన్ద్రనీహారవాహీ ।
దూరాత్ప్రాప్తం ప్రియసఖమివ త్వాముపైష్యత్యవశ్యం
కర్మాపాథః-కమలవనికా-కాముకో గన్ధవాహః ॥ ౧.౨౮॥

వర్ణస్తోమైరివ పరిణతా సప్తభేదైర్మహాఘ్నేః
మాన్యా మధ్యేనగరమభితస్నేవితా దేవతాభిః ।
స్వచ్ఛస్వాదుప్రసరసుభగా స్వామినీ వః కవీనాం
వేగాసంజ్ఞాం వహతి మహతీం వల్లభా పద్మయోనేః ॥ ౧.౨౯॥

తీర్థే పుంసాం శమితకలుషే తత్ర సారస్వతాభ్యే
స్నాత్వా సార్థం మునిభిరనమైస్సమ్యగుల్లాసితాఙ్గః ।
విశ్వం చిత్తే విగతరజసి వ్యజ్ఞాయస్తీమశేషం
వక్ష్యస్యన్తరబ్ధహిరపి పరాం శుద్ధిమక్షేపణీయామ్ ॥ ౧.౩౦॥

తస్యాస్తీరే సరసిజభువస్సౌమ్య వైతానవేదిః
దివ్యం కుర్వన్ ద్రమిడవిషయం దృశ్యతే హస్తిశైలః ।
యస్యోపాస్తే కృతవసతయో యాపయిత్వా శరీరం
వర్తిష్యన్తే వితమసి పదే వాసుదేవస్య ధన్యాః ॥ ౧.౩౧॥

సఞ్ఞాన్వానా తరుణతుళసీ-దామభిస్సౌమభిఖ్యాం
తస్యాం వేద్యామనువిదధతీ శ్యామళం హవ్యవాహమ్ ।
భోగైశ్వర్యప్రియసహచరైః కాపి లక్ష్మీకటాక్షైః
భూయశ్శ్యామా భువనజననీ దేవతా సన్నిధతే ॥ ౧.౩౨॥

లక్ష్మీవిద్యుల్లలితవపుషం తత్ర కారుణ్యపూర్ణం
మా బైషీన్ద్ర్యం మరకతశిలామేచకం వీక్ష్య మేఘమ్ ।
శుద్ధైర్నిత్యం పరిచితపదస్తాద్వైద్యైర్దేవహంసైః
హంసీభూతస్స ఖలు భవతామన్వవాయాగ్రజన్మా ॥ ౧.౩౩॥

సారాస్వాదీ సవనహవిషాం స్వామినస్తే స దేవః

శుద్ధం చక్షుశ్శృతిపరిషదాం చక్షుషాం భాగధేయమ్ ।

అక్షీకుర్యాద్వివేకమమృతాసారసంవాదిభిస్తాన్ ।

ఆవిర్మదైరభిమతవరస్థూలలక్షైః కటాక్షైః ॥ ౧.౩౪॥

మధ్వాసక్తం సరసిజమివ స్విన్నమాలమ్బమానో

దేవ్యా హస్తం తదితరకరన్యస్తలీలారవిన్దః ।

దేవశ్శిమాన్ స యది విహరేత్స్విరమారామభూమా

వ్యక్తో వాలవ్యజనవపుషా వీజయేస్తం త్వమేవ ॥ ౧.౩౫॥

జాతప్రీతిరనపదమథో మధ్యమం లఙ్ఘయిత్వా

దూరాలక్ష్యక్రముక-నివహ-శ్యామశాన్యాహి చోశాన్ ।

ప్రత్యుద్గచ్ఛన్మకరవలన-స్తమ్భితైస్సహజాయాః

సోతోభేదైర్వివిధ-గతిభిస్సంవిభక్తావకాశాన్ ॥ ౧.౩౬॥

కేతైర్జ్యోత్స్నాకలహి తిమిరం పాశికాపీడగర్భైః

సన్ధ్యారాగం సురభిరజసి-సమ్భవైరఙ్గరాగైః ।

ఆభిభ్రాణాస్సరసిజదృశో హంస దోలాధిరోహత్

ఆధాన్యనే మదకలగిరస్తేషు నేత్రోత్సవం తే ॥ ౧.౩౭॥

పృథ్వీలీలాతిలకసుభగం పశ్చిమం భాగమేషాం

నామ్నా వర్షం జలచర నదీమాతృకం గాహమానః ।

ద్రక్ష్యన్యారాత్పరిమితతయా మగ్నైరేలాసదృశ్యం

శ్వేతం శైలం ఫణిపతిమివ శ్మృతలాదుజ్జహానమ్ ॥ ౧.౩౮॥

స్ఫారాలోకప్రశమితమస్సఞ్చయం తత్ర పుంసాం

ప్రత్యగ్రూపం ప్రగుణవిభవం ప్రార్థనీయం బుధానామ్ ।

నేదీయాంసం కుశలనివహం నస్తురాధాన్యతే తే

దివ్యం తేజో జలధితనయా స్నేహనిత్యానుషక్తమ్ ॥ ౧.౩౯॥

స్నిగ్ధచ్ఛాయం తదను వితతం తస్య ధామేవ నీలం

నీలీరజానియతలలితం కాననం సంవిచీయాః ।

దృష్టే తస్మిన్ననిమిషవధూ-నిత్యనిర్వేశ-యోగ్యే

స్వర్గోద్యానశ్రియమపి లఘుం మంస్యతే మానసం తే ॥ ౧.౪౦॥

కుర్వన్నానాకుసుమరజసా యత్ర చిత్రం వితానం

పూగారణ్యే మృదువిచలయన్పాలికాచామరాణి ।

పాదన్యాసక్షమమవకిరన్ జ్ఞాతలం పుష్పజాలైః
ప్రాయో వాయుః పరిజనవిధిం పఞ్చబాణస్య ధత్తే || ౧.౪౧||

స్తోతోవేగాదథ జనపదం సౌమ్య సీమన్తయన్తీ
ప్రత్యాదేశో విబుధసరితస్సృన్దతే సహ్యకన్యా ।
కాలే కాలే పరిణతివశాత్పర్వభేదావకీర్తయే
పుణ్డ్రేక్షాణాం పులినవిశదైర్గదా మౌక్తికౌఘైః || ౧.౪౨||

భద్రాలాపైర్విహితకుశలాం త్వాదృశానాం ద్విజానాం
సహ్యోత్సగ్గతృప్తి మరుతా సాగరం సీయమానామ్ ।
యామస్కన్నాస్సరసకుహలీ-పత్రపాతైర్నిశాన్తే
మన్దస్మిరాం మధుపరిమళైర్వాసయన్తీవ పూగాః || ౧.౪౩||

తస్మిన్ ద్రక్ష్యస్యమర-మహిళా-మౌళి-గన్ధైరవన్ధ్యం
ఆతన్వానాం వ్యపగతరసం మానసే మానసం వః ।
తీర్థైర్వైరపి పరిగతాం శుద్ధిహేతోస్సమన్తాత్
చన్ద్రోల్లాస-ప్రథితయశసస్సమ్పదం పుష్కరిణ్యాః || ౧.౪౪||

తీరే తస్యా విరచితపదం సాధుభిస్సేవ్యమానం
శ్రద్ధాయోగాద్విసమితతనుశ్శేషపీఠం భజేథాః ।
యస్మిన్నస్మత్కులధనతయా సౌమ్య సాకేతభాజః
స్థానం భావ్యం మునిభిరుదితం శ్రీమతో రజ్జధామ్నః || ౧.౪౫||

సత్వే దివ్యే స్వయముదయతస్తస్య ధామ్నః ప్రసజ్ఞాత్
మణ్డలాషాయాం మరకతమివ భ్రాజమానం తదన్తః ।
చేతో ధావత్సుపహితభుజం శేషభోగే శయానం
దీర్ఘాపాంగం జలధితనయాజీవితం దేవమాద్యమ్ || ౧.౪౬||

చోరాక్రాన్తం తదను విపినం చోళ-పాణ్డ్యాన్తరస్థం
ఝల్లినాదశ్రవణపరుషం శీఘ్రమేవ వ్యతీయాః ।
తీర్ణే తస్మిన్ప్రకటయ సఖే శీతలాన్తే నినాదాన్
శబ్దాయన్తే న ఖలు కవయస్సన్నిధౌ దుర్జనానామ్ || ౧.౪౭||

సప్తాపీడం ప్రచలదలకం వ్యక్తతాటజ్జరత్నం
ముక్తాచూర్ణస్ఫురితతిలకం వక్త్రముత్తానయన్త్యః ।
దేశే తస్మిన్ కువలయదృశో జాతకౌతూహలాస్తావం

మాలాదీరైర్మధురవిరుతం మానయిష్యన్త్యపాజ్ఞైః ॥ ౧.౪౮॥

నిత్యావాసం వృషభమచలం సున్దరాఖ్యస్య విష్ణోః
ప్రత్యాసీదన్సపది వినమద్భాగధేయం నతస్సాఙ్గః ।
యస్కోత్యన్త్యజే బలివిజయినస్తస్య మజ్జోరవాన్తం
పాథో దివ్యం పశుపతిజటాస్పర్శశూన్యం విభాతి ॥ ౧.౪౯॥

ఈశాదస్త్రాణ్యధిగతవతాం క్షత్రియాణాం ప్రభావాత్
కారావాస-స్మరణచక్రిస్సిక్త-సస్యాం పయోదైః ।
పశ్యన్త్యానాః పరమలకయా స్పర్ధమానైరజస్రం
పుణ్యావాసైః పురజనపదైర్మణ్ణితాన్పాణ్ణ్యదేశాన్ ॥ ౧.౫౦॥

ముక్తజాలైర్జనితపుశినాం శుక్తిసన్తానముక్తైః
తారాపూర్ణాం దివమివ తతస్తామ్రపరీం భజేథాః ।
ప్రత్యాసత్త్యా నియతవిశదం పీతసిన్ధోర్మహర్షేః
పాసీయం తే పరిణమయితా తత్ర ముక్తామయత్వమ్ ॥ ౧.౫౧॥

తస్యాన్వైవరం సరసిజముఖాస్వాదనమ్ప్రితచేతాః
శీతీభూతస్తరళ-లహరీబాహు-సంశ్లేషణేన ।
అధ్యాసీనః పులిసమనిలైర్వీజితశ్చన్దనాద్రేః
శ్రాన్తిం శాన్తిం గమయతు భవాన్ సాగరం లజ్ఘయిష్యన్ ॥ ౧.౫౨॥

సవ్యం తస్యాః కియదివ గతశ్యామతాశీతమాలాం
త్వత్ప్రాయాణాం తరుణవయసాం చేతసో నన్దయిత్రీమ్ ।
వేలామబ్ధేర్వివిధ-లహరీదత్త-ముక్తాభిరామాం
ద్రక్ష్యస్యారాద్విగుణపులినాం కేతకీనాం పరాగైః ॥ ౧.౫౩॥

స్థిత్యా తత్ర క్షణముభయతత్త్వైలశ్శృంగావతీరైః
స్రోతోభేదైరధిగతగుణం చారువిస్ఫారఘోషైః ।
లక్ష్మీకుర్వన్ దశముఖపురీం సౌమ్య పత్రప్రకృష్టో
వేలాచాపం శర ఇవ సఖే వేగతస్త్రవం వ్యతీయాః ॥ ౧.౫౪॥

దావాసక్తం వనమివ నభస్సన్ద్యయేవానువిధ్దం
సిన్ధూరాఙ్కం ద్విపమివ హరిం స్వామృరేణేవ జుష్టమ్ ।
విద్యుద్భిన్నం ఘనమివ సఖే విద్రుమారణ్యయోగాత్
దేహేనైకం మిథునమివ చ ద్రక్ష్యసి త్వం పయోధిమ్ ॥ ౧.౫౫॥

అస్మత్పూర్వైస్సురపతిహృతం ద్రష్టుకామైస్తురజ్ఞం
భిత్వా షోణీమగణితబవైస్సాగరో వర్ధితాత్మా ।
సత్కారార్థం తవ యది గిరీనాదిశేధుప్తపజ్ఞాన్
అశ్రాన్తోఽపి ప్రణయముచితం వైవ బద్ధోర్విహన్యాః ॥ ౧.౫౬॥

తత్రాసీనః క్వచన సరసి స్మేరహేమారవిన్దే
లబ్ధాస్వాదో మధుభిరమితైస్సంవిసీతాధ్వభేదః ।
ద్రక్ష్యస్యగ్రే లఘుతరగతిశ్శేషముల్లఙ్ఘ్య సిన్ధోః
తోయాఘాతాన్మన్మణితశిలారమ్యవేలం సువేలమ్ ॥ ౧.౫౭॥

యస్యాసన్నే పయసి జలధేన్వత్యతిచ్ఛన్దవన్ద్యాః
పక్షచ్ఛేద-క్షరితరుధిర-స్తోమసన్దర్శనీయాః ।
విచిప్రాప్తైర్విషమితరుచో మౌక్తికైస్తారకాభైః
సన్ధ్యామన్యాం నియతమవనౌ దర్శయన్తి ప్రవాళాః ॥ ౧.౫౮॥

యత్రారణ్యం వరుణవసతేరీచివేగాపనీతైః
ముక్తారత్నస్తబక-శబలైర్విద్రుమైరుత్పవాళమ్ ।
రక్షోభీతైస్స్వయమనిమిషైరాహృతస్థాపితానాం
మన్దారాణాం మధుపరిమళైర్వాసితం మౌళిదమ్నైః ॥ ౧.౫౯॥

లఙ్కా సిన్ధోర్మహతి పులినే రాజహంసీవ లీనా
తస్మిన్మృత్యా తదను భవతశ్చారుసౌధావదాతా ।
త్వామాయాన్తం పవనతరళైర్యా పతాకాపదేజైః
పక్షైరభ్యుజ్జిగమిషురివ స్థాస్యతి శ్రావ్యనాదా ॥ ౧.౬౦॥

ఇతి శ్రీకవితార్కికసింహస్య సర్వతన్త్రస్వతన్త్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాంతాచర్యస్య కృతిషు
హంససన్దేశే ప్రథమాశ్వాసః సమాప్తః ।

శ్రీః

॥ ద్వితీయాశ్వాసః ॥

లీలాభేలం లలితగమనాశ్చారునాదం సశిజ్ఞాః
భల్లాక్షం త్వాం స్మరశరదృశో గౌరమాపాణ్డరాజ్ఞ్యః ।
ముగ్ధాలాపం మధురవచసో మానసార్థం మనోజ్ఞాః

యత్రాసీతాస్సుర-యువతయో రజ్జుయేయుస్సమక్షమ్ ॥ ౨.౧॥

ఉగ్రైశ్శాపైరుపహతిభియా రక్షసా దూరముక్తాః
దగ్ధం యోగ్యా హుతవహమపి త్వత్ప్రియావర్ణశుద్ధాః ।
ఉత్పశ్యన్తో జనకతనయాతేజసైవ స్వరజ్ఞాం
రోధం యస్యామనువిదధతే లోకపాలావరోధాః ॥ ౨.౨॥

అధ్యాసీనా బహుమణిమయం తుజ్గశ్శృంగం త్రికూటం
దిక్పాలేషు ప్రథితయశసా రక్షసా రక్ష్యమాణా ।
అగ్రే మేరోరమరనగరీం యా పరిష్కారభూమ్నా
త్వాహూయేవ ధ్వజపటమయానగ్రహస్తాన్ ధునోతి ॥ ౨.౩॥

కాలే యస్యాం వ్యపగతఘనే త్వద్విహారోచితేఽస్మిన్
చన్ద్రాలోక్తైర్విలులితధియాం శర్వరీగర్వహస్తిః ।
స్వర్గస్త్రీణాం విరహజనితం బాష్పముద్వేలయన్తో
నిష్కన్దస్తే సలిలకణికాశ్చన్ద్రకాన్త-స్థలీనామ్ ॥ ౨.౪॥

భాసా తాదృక్పరిణతిజషా మైథిలీశోకవహ్నాః
భస్మీభూతాం పవనతనయస్నేహినా పావకేన ।
అన్తస్తాసాదవహితధియస్సంవిధాన్యన్యవశ్యం
ప్రత్యాదిష్టప్రథమరచనం విశ్వకర్మాదయస్తామ్ ॥ ౨.౫॥

మధ్యే తస్యా నిశిచరపతేస్సదృ రుద్ధాన్తరిక్షం
యుగ్మం నేయైర్దివి సుమనసాం సేవ్యమానం విమానైః ।
కారాగారం విబుధసుదృశాం వీక్షమాణో విచిత్రం
శోకప్రీతివ్యతికరవతీం వక్ష్యసే చిత్తవృత్తిమ్ ॥ ౨.౬॥

నిత్యోదారామృతుభిరఖిలైర్నిష్కృటే వృక్షవాటీం
ఈషత్కోపాచ్ఛకిత-పవనామిన్దు-సన్నిగ్ధసూర్యామ్ ।
సీతాశోకజ్వలనసహజైస్తత్ర దీప్తామశోకైః
ఆపద్యేధాః ప్రథమలులితామాఙ్గానేయ-ప్రచారైః ॥ ౨.౭॥

తస్యామవ్యైర్వియతి విహగైస్సార్థమానన్దనిఘ్నేః
స్థానే స్థానే నిహితనయనో వర్తయన్మణ్డలాని ।
ద్రక్ష్యన్యేకాం జనకదుహితుస్సౌమ్య దుర్జాతబన్ధం
న్యస్తాకల్పాం క్వచన విటపే శింశుపాం సాన్ద్రశాఖామ్ ॥ ౨.౮॥

మూలే తస్యాః కిమపి సవనక్షేత్రసంస్కారజాతం
యత్ర కాపి స్థితమపి సఖే త్రాసహీనం మహిమ్నా ।
కాలే తస్మిన్కథమపి మయా వీర్యశుక్లేన లబ్ధం
దృశ్యం తత్తే దినకరకులద్యోతకం దివ్యరత్నమ్ ॥ ౨.౯॥

సా మే దృష్టిశ్శఫరనయనా సన్నతభ్రాసుకేశీ
తస్మిన్ తుజ్జస్తనభరనతా తప్తజామ్బూనదాభా ।
బాలా యుష్మత్ప్రతిమగమనా వేదిమధ్యా వరాజీ
శ్చక్రారాఖ్యం నిధిమధిగతా శ్రేయసి దేవతేవ ॥ ౨.౧౦॥

సా తే యావన్నయనపదవీం యాతి మోహాలసా వా
సన్దేశం వా మదుపగతయే శ్రావయన్తీ శకుంతాన్ ।
అత్యాసన్నప్రియవచనతాం సూచయద్భిర్నిమిత్తైః
ఏతామశ్రుస్థగితనయనం వీక్షమాణా దిశం వా ॥ ౨.౧౧॥

ఆకల్పాన్వా సవిధనిహితానాలపన్తి విమోహాత్
అజ్గస్పరోశ్చ రఘుకులపతేః స్మర్యతే వా న వేతి ।
ధ్యాయన్తీ వా చిరవిరహితానేకశయ్యావిహారాన్
తస్యా నూనం నియతిజనితా తాదృశీ కాలయాత్రా ॥ ౨.౧౨॥

శుద్ధామిన్దోశ్శ్వసచభవనే కౌముదీం విష్ణురన్తీం
ఆనీతాం వా విషతరువనే పారిజాతస్య శాఖామ్ ।
సూక్తిం రమ్యాం ఖలపరిసరే సత్కవేః కీర్త్యమానాం
మన్యే దీనాం నిశిచరగృహే మైథిలస్యాత్మజాతామ్ ॥ ౨.౧౩॥

వర్షాకీర్ణామివ కమలినీం వ్యాహతార్థామివోక్తిం
పజ్కాశ్లిష్టామివ బిసలతాం పత్యపేతామివేభీమ్ ।
మేఘచ్ఛన్నామివ శశికలాం విఘ్నరుద్ధామివాశాం
వ్యాఘ్రోపేతామివ మృగవధూం భూతలే జ్యామివాస్తామ్ ॥ ౨.౧౪॥

స్మృత్వా పూర్వం స్మరశరభయే మత్పరిష్వజ్గరణం
అశ్లిష్యన్తీమలస-వలితైరజ్జైర్మాతరం స్వామ్ ।
ఆకల్పేఽపి శ్రమమధిగతైరజ్గరాగేఽపి ఖిన్నైః
అక్షమ్యద్భిః స్మృతిమపి ముహుస్సౌకుమార్యాతిరేకాత్ ॥ ౨.౧౫॥

భూయో భూయః కరసరసిజే న్యస్య రోమాఞ్చితాజ్ఞీం

మౌళౌ చూడామణీవిరహితే నిర్విశస్తీం నిధాయ ।
అస్తస్తాపాదధిగతరుజోరాదరాదర్పయస్తీం
పర్యాయేణ స్తనకలశయోరజ్జులీయం మదీయమ్ ॥ ౨.౧౬ ॥

అమృతల్య సుచరితఫలం దివ్యమాలేపనం ప్రాక్
అజ్గేష్వస్యాః స్థిరమనుగుణం యద్వితేనేనసూయా ।
ధారాకారైః స్తనకలశయోరాపతద్భిస్సమన్తాత్
సస్తాపోష్టైస్తదపి బహులైరశ్రుభిః జ్వలయస్తీమ్ ॥ ౨.౧౭ ॥

అగ్రాహ్యత్వాద్విషమయమితం కేశహస్తం మయా ప్రాక్
ఆబిభ్రాణాం తనుపరిమళ-శ్రద్ధయేవావకీర్ణమ్ ।
అర్చాహేతోర్భువి రతిపతేరప్పరోభిర్విముక్తాం
అన్వగ్యాతామివ సురతరోర్మజ్జ్వరీం చఞ్చరీకైః ॥ ౨.౧౮ ॥

అస్యాకారైస్సదృశమభితస్త్యత్ప్రియారూపచిహ్నం
ఆనీతం యత్త్వరితమచలాదుత్తరీయం ప్లవజైః ।
బాలాదిత్యద్యుతిసహచరం చారు వాసో వసానాం
సన్ధ్యారాగవ్యతికరవతీం చన్ద్రలేఖామివాన్యామ్ ॥ ౨.౧౯ ॥

వక్త్రం మార్గం కిల వసుమతీం జగ్ముషస్తత్పదాబ్జాత్
మజ్జోరస్య త్వదుపమరుతేర్దక్షిణస్యాస్య తుల్యమ్ ।
అజ్కారూఢే చరణకమలే మత్కరేణోపధేయం
వామం శాఖాశిఖరనిహితం వీక్ష్య గాఢం విషణ్ణమ్ ॥ ౨.౨౦ ॥

అజ్గేర్లాయత్కిసలయసమైరుజ్జితాకల్పపుష్పైః
గాఢాశ్లిష్టాం వపుషి విమలే బిమ్బితాభిర్లతాభిః ।
సస్తాపోష్టశ్వసనపరుషచ్ఛాయయా కిఞ్చిదూనాం
బన్దిభూతాం నిశిచరగృహే నన్దనస్యేవ లక్ష్మీమ్ ॥ ౨.౨౧ ॥

చేతోపృత్తిం శమయతి బహిస్సార్వభౌమే నిరోధే
మయ్యేకస్మిన్ప్రణిహితధియం మాన్మథేనాగమేన ।
అభ్యస్యద్దీమనితరజషో భావనాయాః ప్రకర్షాత్
స్వావేనాన్తర్విలయమృదునా నిర్వికల్పం సమాధిమ్ ॥ ౨.౨౨ ॥

శూన్యా దృష్టిశ్వసితమధికం మీలితం వక్త్రపద్మం
ధారాకారం నయనసలిలం సానుబన్ధో విలాపః ।

ఇత్థం దైన్యం కిమపి విధినా దుర్నివారేణ నీతా
సా మే సక్తా తనుతరతనుస్తప్యతే నూనమన్తః ॥ ౨.౨౩॥

దృష్ట్వా తస్యాస్తవమపి కరుణాం తాదృశీం తామవస్థాం
శక్యస్యస్తస్వయముపనతం శోకవేగం న సోథుమ్ ।
క్రవ్యాదానాం దశవదనవత్ క్వాపి జాతావజాతాః
నాలమ్బన్తే కథమివ దయాం నిర్మలత్వోపపన్నాః ॥ ౨.౨౪॥

నేదీయస్యామధిగతరసో దీర్ఘికాయాం నికామం
సంవేశేన శ్రమమపనయన్ శర్వరీం యాపయేథాః ।
ఇత్థం నిద్రాసమయముచితం వీక్ష్య నక్షణ్చరీణాం
ప్రత్యూషే త్వం ప్రణయమధురాం శ్రావయిష్యన్ మదుక్తిమ్ ॥ ౨.౨౫॥

శీతైరధ్వశ్రమవినయనైస్సేవితో గన్ధవాహైః
సుప్తస్త్వైరం పుశినశయనే స్వప్తరే చన్ద్రపాదైః ।
క్రీడాగీతైః కమలముకుళే లీయతాం షట్పదానాం
కార్యాకాక్షీ కలయతు భవాన్ రాజహంస ప్రబోధమ్ ॥ ౨.౨౬॥

తామారూఢశ్చలకిసలయాం శింశుపాం పైకలక్ష్యో
మన్దీకుర్వన్మనసిజగన్మర్ష్టిషతీవ్రం నినాదమ్ ।
మోహాదీషన్ముషితమనసం బోధయ ప్రేయసీం మే
రమ్యామాదౌ రఘుజనకయోర్వర్ణయన్ వంశకీర్తిమ్ ॥ ౨.౨౭॥

పత్యుర్దేవి ప్రణయసచివం విద్ధి దీర్ఘాయుషో మాం
జీవాతుం తే దధతమనఘం తస్య సన్దేశమన్తః ।
శూరాణాం యశ్శరదుపగమే వీరపత్నీవరాణాం
సమ్మానార్హం సమయముచితం సూచయేత్కాఙ్కతైస్త్వైః ॥ ౨.౨౮॥

మత్ప్రస్తావప్రవణమథ సా మైథిలీ మానయేత్త్వాం
హ్లాసం శోకాద్వదనకమలం కిణ్చిదున్నమ్య భీరుః ।
అన్తస్తోషాదమృతలహరీలబ్ధసబ్రహ్మచర్యైః
అమ్భోజానాముషసి మిషతామన్తరజైరపాజైః ॥ ౨.౨౯॥

పశ్యన్తీ సా రఘుపతివధూస్తావమశేషావదాతం
ప్రత్యాశ్వాసాదధిగతరుచిః ప్రాక్తనీవేన్ద్రలేఖా ।
మత్సన్దేశే తదను సుముఖీ సావధానా భవిత్రీ

కిం న స్త్రీణాం జనయతి ముదం కాన్తవార్తాఽఽగమోఽపి ॥ ౨.౩౦॥

పశ్చాదేవం కథయ భవతిభాగధేయేన జీవన్
కల్యాణీం త్వాం కుశలమనఘః కోసలేన్ద్రోఽనుయుక్త్యే ।
యేష శ్రేయో భవతి నియతం తాని సర్వాణి సంతః
లక్ష్మ్యో దేవ్యాస్తవ చ భువనే లక్షణాన్యామనన్తి ॥ ౨.౩౧॥

యస్యా యస్మిన్ వ్యవధిరభవద్భూషణాలేపనాదిః
సీతామేనాం నియతివిభవాదన్తరీపం దవీయః ।
ప్రత్యాసీదన్నివ నయనయోర్వర్త్యని స్థాపయిత్వా
స త్వామేవం వదతి కుశలీ దేవి సఖ్యా ముఖేన ॥ ౨.౩౨॥

వేలాతీతప్రణయవివశం భావమానేదుషోర్నా
భోగారమేభి క్షణమివ గతా పూర్వమాలిజ్జనాద్యైః ।
సమృత్త్యేషా సుతను శతశః కల్పనా-సజ్జమైస్తైః
చిన్తాదీరైరపి శకలితా శర్వరీ నాపయాతి ॥ ౨.౩౩॥

ఉద్ధామైస్తే కుచకలశయోరూష్యభిర్నిర్జితేన
భిద్రం లబ్ధ్వా విరహసమయే తత్క్షణాదున్నతేన ।
కున్దామోదైస్సరభితదిశా గన్ధవాహేన దైన్యం
సమృష్టాఽఽహం సహ సరసిజైస్త్యన్ముఖామ్భాజమిత్రైః ॥ ౨.౩౪॥

మాధీష్ఠిదిగైర్విరహి-వనితాస్వాద-లుభైరమోమైః
ఆవృణ్మన్తం కుసుమధనుషశ్చిత్రపుజ్జైర్దిగన్తాన్ ।
సీతాపార్శ్వే న భవతు భవానిత్యవోచద్వసన్తం
రామస్త్రాసాదనమిత-ధనుర్మౌళినా సన్నతేన ॥ ౨.౩౫॥

పార్శ్వే లోలైః పరభృతకులైర్ముక్తకోలాహలానామ్ ।
మల్లీరేణుస్థగితపపుషాం మన్దరం నిర్గతానామ్ ।
భీతేనాహం భ్రమరపటలీ-శృంజ్జులాసంక్కులానాం
మార్గే తిష్ఠన్మలయమరుతాం వారితో లక్ష్మణేన ॥ ౨.౩౬॥

మన్తో వక్ష్యే కిమివ జనకం కిం ను యోగీశ్వరో మాం
ఇత్యేవం మే సుతను మనసో వర్తయన్తి స్మ ఖేదమ్ ।
రక్తాశోకే జ్వలతి సవిధే లాజవర్షాభిరామైః
పుషౌషైస్త్యతప్రణయదశాం వ్యజ్ఞాయన్తః కరజ్ఞాః ॥ ౨.౩౭॥

చేతో నైవ త్యజతి వపలాహేమకోణాభిఘాతాత్
 ధీరోదాత్తస్తనితజలదాత్తాణ్ణవారమ్భమిచ్ఛన్ ।
 వాతోన్ముక్తైః కుటజకుసుమైర్వాసితే శైలశృంగైః
 రక్షఃపీడారహిత-దయితాశ్లేషధన్యో మయూరః ॥ ౨.౩౮॥

శైలవ్యక్తప్రతివిలపితాం సాన్ద్రతాపానువిధ్ధాం
 తన్వానానాం నయనసలితైర్మాతరం తే సబాష్పామ్ ।
 పశ్యన్తీనాం ప్రబలమదనోన్మాదపర్యాకులం మాం
 ప్రాయో జాతం కిమపి రుదితం వ్యోమ్ని కాదమ్భినీనామ్ ॥ ౨.౩౯॥

దేహస్పర్శం మలయపవనే దృష్టిసమ్భేదమిందౌ
 ధామైకత్వం జగతి భువి చాభిన్నపర్యజ్కయోగమ్ ।
 తారాచిత్రే వియతి వితతిం శ్రీవితానస్య పశ్యన్
 దూరీభూతాం సుతను విధినా త్వామహం నిర్విశామి ॥ ౨.౪౦॥

ప్రాప్తైస్సఖ్యం తవ నయనయోః పద్మకోశైః ప్రబుధైః
 సన్నాహం నస్సమయనియతం సాధు సన్ధక్షయన్తీ ।
 సేనాయోగ్యాం సరణీమధునా దర్శయన్తీ శుభాశా
 సీతే నూనం త్వరయతి శరత్త్వత్సమీపం నిశీఘః ॥ ౨.౪౧॥

తాతాదేశాత్సపది భరతే న్యస్తరాజ్యాభిషేకం
 యా మామేకా వనమనుగతా రాజధానీం విహాయ ।
 తామేవ త్వాముచితశయనాం బాహుమధ్యే మదీయే
 దూరే కర్తుర్గుణవతి ముహుర్దూయతే జీవితం మే ॥ ౨.౪౨॥

సేతుం బధ్యా విపులమచలైస్సాయకైర్వా పయోధౌ
 కృత్వా లక్ష్మం స్రజమివ కరే ఖేలతాం వానరాణామ్ ।
 ఆల్పియోభిస్సుముఖి దివ్యైర్వ్యధయన్ యాతుధానాన్
 కర్ణే శీఘ్రం తవ రచయితా లక్ష్మణశ్చాపఘోషైః ॥ ౨.౪౩॥

రక్షోమాశి-స్తబకలవనాద్వైరబంధే విముక్తే
 గత్వా చోర్వీం గగనపదప్రీతిరిణా పుష్పకేణ ।
 సిద్ధారమ్భా సపది భవతామాధిరాజ్యాభిషేకాత్
 సమ్ప్రాప్నోయవశ్చిరవిరహతస్సశ్చిత్తాన్దేవి భోగాన్ ॥ ౨.౪౪॥

చిత్రే కుర్మాత్తదపి భవతీ యజ్ఞసస్థానయుద్ధాత్

సమ్భ్రుప్తం మాం దశముఖసమాన్ పారయత్వా ఖరాదీన్ ।

శస్త్రాఘాతం స్తనకలశయోరూష్మణా రోపయద్భిః

గాఢాశ్లేష్టైరపిహితవతీ గద్గదా హర్షభాష్టైః ॥ ౨.౪౫॥

శచ్యాః క్లేశం క్వచన సమయే తాదృశం చిన్తయత్వా

స్మృత్వా దేవీమచలతనయాం విప్రయుక్తాం శివేన ।

రక్షాత్మానం కథమపి శుభే జీవితాలమ్బనం మే

పత్యుశ్చన్దాద్-వ్యసనమపి హి శ్లాఘనీయం వధూనామ్ ॥ ౨.౪౬॥

అవ్యేతతే మనసి నిహితం సాహ్యమవ్యాజబన్ధోః

ప్రత్యాఖ్యాతుం ప్రభవతి న ఖల్వాన్యశంస్యం త్వదీయమ్ ।

ప్రాగవ్యేవం పరిణతగుణాం వైషధే వీక్ష్య వార్తాం

ఆర్తత్రాణం వ్రతమితి విదుర్హంస శుద్ధాత్మనాం వః ॥ ౨.౪౭॥

ఇత్థం హృద్వైర్జనకతనయాం జీవయిత్వా వచోభిః

సఖ్యం పుష్యన్దినకరకులే దీప్యమానైర్నరేన్ద్రైః ।

స్వైరం లోకాన్ విచర నిఖిలాన్ సౌమ్య లక్ష్మ్యేవ విష్ణుః

సర్వాకారైస్త్యదనుగుణయా సేవితో రాజహంస్యా ॥ ౨.౪౮॥

సన్దిశ్యేవం సహ కపికులైస్సేతునా లఙ్ఘితాభిః

పక్ష్యగ్రీవే యుధి వినిహతే ప్రాప్య సీతాం ప్రతీతః ।

రాజ్యం భూయస్స్వయమనుభవన్ రక్షితం పాదుకాభ్యాం

రామశ్రిగ్మానతనుత నిజాం రాజధానీం సనాథామ్ ॥ ౨.౪౯॥

విద్యాశిల్పప్రగుణమతినా వేఙ్కటేశేన క్లప్తం

చిన్తాశాణోల్లిఖితమసకృచ్ఛ్చయసాం ప్రాప్తిహేతుమ్ ।

సీతాహంసవ్యతికరసఖం రామసన్దేశరత్నం

పశ్యన్త్యస్తశ్శృవణమనఘం చక్షురుజ్జివ్య సన్తః ॥ ౨.౫౦॥

ఇతి శ్రీకవితార్కికసింహస్య సర్వతన్త్రస్వతన్త్రస్య

శ్రీమద్వేఙ్కటనాథస్య వేదాంతాచర్యస్య కృతిషు

హంససన్దేశే ద్వితీయాశ్వాసః సమాప్తః ।

Hamsasandeshah

pdf was typeset on May 6, 2025

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

